

METAFORA U JEZIKU JAVNOG INFORMISANJA

Razmatranje najavljene teme*) počinjemo konkretnim primerom iz *Politike* (11. 2. 1986, Tanjugova informacija). U pitanju je naslovna kompozicija na prvoj strani, gornji levi ugao:

„Vreme i saobraćaj u našoj zemlji. NA POSAO KASNILO 200.000 ZAGREBCANA. Pravi *saobraćajni infarkt* u glavnom gradu SR Hrvatske.”

Prva rečenica u ovom tekstu sročena je ovako: „Sneg, koji je u Zagrebu padao neprekidno tri dana, izazvao je pravi *saobraćajni infarkt*” (podvukao M. M.). Dakle, u jednom faktografskom žanru izražavanja nalazimo u podnaslovu i tekstu metaforski izraz „saobraćajni infarkt”. Umesto uobičajenih izraza tipa „saobraćajna gužva”, „zagušen saobraćaj”, „zakrčene saobraćajnice” — imamo neobičan metaforski izraz, sintagmu, koja se sastoji od dva elementa: pridev *saobraćajni* u pravom značenju i termin *infarkt* u figurativnom, prenesenom, metaforskom značenju. Drugim rečima, izveštač je želeo reći da je saobraćajno začepljenje bilo slično začepljenju krvnih sudova u ljudskom telu. „*Infarkt* je nekroza koja nastaje kao posledica naglog začepljenja lumena arterije, dakle kod tromboze ili kod embolije”, nalazimo definiciju u *Medicinskoj enciklopediji*, JLZ, Zagreb 1983, str. 411; a definicija infarkta srca je „izumiranje jednog dela srčanog mišića zbog prekida krvotoka u njemu” — dr A. Kostić (*Moj lekar*, Beograd—Zagreb 1961.) U ovom slučaju jedan medicinski termin („prekid krvotoka u srcu”) poslužio je kao analog za opisivanje stanja na zagrebačkim ulicama — kao „prekid saobraćajnog krvotoka”. Kako je termin *infarkt* u našoj svesti uvek ispunjen dramatičnom (podrazumeva se borba za život obolelog), tako je ista metafora u novinarskom tekstu izazvala *dra-*

*) Izlaganje na skupu Izučavanje jezika društveno-političkog života i masovnih komunikacija, maj 1986, Beograd.

matičnu značenjsku nijansu ove informacije. Da zaključimo: imamo dobar primer za metaforsku upotrebu termina, za terminologističku metaforu.

Metaforom se zamenjuje određena oznaka (reč, sintagma) za datu predmetnost drugom oznakom, pri čemu se između polazne (osnovne) i nove oznake ostvaruje relacija (prikrivene) analogije koja može biti bliska (očekivana, uobičajena (čitljiva) ili veoma udaljena (neočekivana, neobičajena, iznenađujuća, teško čitljiva). Novom oznakom (reč, sintagma) komunikator ostvaruje sekundarno označavanje i samim tim izražava i svoj stav prema datoj predmetnosti, nameće recipijentu (primaocu poruke) nove smisaone nijanse (informativne, ideološke, političke, nacionalne, religiozne, socijalne i tako dalje). Drugim rečima, komunikator (govorno lice, pisac, novinar, besednik i dr.) uz pomoć metafore *subjektivno preosmišljava* datu objektivnu predmetnost, odnosno — čini pokušaj preosmišljanja, jer nova (metaforska) oznaka nema utvrđenu semantičku (značenjsku) normu, te stoga nije sigurno da će svi primaoci poruke prihvatiti potencijalne smisaone nijanse govornog lica, ali će svakako biti i mnogo podudarnih ili bar sličnih poimanja. Upravo stoga dolazi katkad do „nečitljivosti” metafore: maksimalno se povećava višeznačnost iskaza, te će i poimanje biti različito. Ta *višeznačnost* je poželjna u poetskom tekstu, ali u naučnom nije. U novinarstvu je susrećemo u onim vrstama koje imaju za cilj ne samo da informišu, već i emocionalno-ideološki da deluju (critica, reportaža, polemički napis, humoreska itd.). Razume se, česta je u novinskim naslovima: tamo metafora treba delimično da informiše, a u većoj meri — da emocionalno deluje, da probudi interesovanje korisnika, da označi stav novinara.

Metaforski izrazi, kao sastavni delovi samoga jezika, imaju vrlo široku upotrebu. Metaforsko izražavanje ne treba shvatiti kao neku privilegiju poetsko-književnog jezika. Ona je prilično česta i u svakodnevnom govoru kao i u jeziku javnog informisanja (bez obzira da li je reč o verbalnoj metafori i pisanoj reči ili o vizuelno-tonskim metaforama na radiju ili televiziji). Metaforski sročena javna poruka privlači pažnju korisnika, budi njegovo interesovanje, izaziva emocionalne reakcije. Takva je poruka zanimljiva, neobična, atraktivna, prividno ne-logična, izazovna, originalna, široko funkcionalna, slikovita, ponekad — apstraktna, ponekad — konkretna, katkad potpuno razumljiva, a katkad — prava zagonetka. Uz to ne treba zaboraviti da je metafora najekonomičnije sredstvo izražavanja, što je u novinarstvu neobično važno. Evo nekoliko primera:

Gvozdena džungla (Nin, 11. 10. 76), *Eksplozija obrazovanja* (Sl. Dalmacija, 15. 1. 77), *Žetva domaćih tekstova* (Politika, 19. 4. 76), *Metafore na večeri u Kremlju* (Politika, 2. 11. 76), *Sava jede nasip* (Ekspres, 16. 4. 80), *Mostovi preko Mediterana* (Politika, 5. 6. 79), *Teškoće na startu* (Borba, 30. 12. 82), *Žute trake položile ispit* (Ekspres, 23. 5. 80), *Kovači svoje slobode* (Novosti, 24. 4. 85), *Ranjeno srce Švedske* (Svet, 5. 3. 86), *Nj. V. paprika — Crveno zlato* (Il. Politika, 22. 10. 85) itd.

Metaforska izvorišta su danas bogata i raznolika. Drugim rečima analog za skriveno poređenje traži se u mnogim oblastima društvenog života, te u mnogim disciplinama nauke i umetnosti. Bogatstvo raznolikih izvorišta nudi nečekivane metaforske spojeve, *nesvakodnevnne analogije*, a sve to omogućava i obrazovanija publika korisnika javne reči. Prave efekte metafora može ostvariti samo pod uslovom da je određen analog (predmet koji služi za komparaciju) *poznat komunikatoru i recipijentu*. Evo nekih primera: medicina (*Anatomija jednog morala*); zoologija (*Lešinari na magistrali*); vojna nauka (*Odolio bunker domaćina*); školstvo (*Banke na popravnom ispitu*); saobraćaj (*Stop za divlju gradnju*); građevinarstvo (*Neimari izdavačke tradicije*); sport (*Druga runda pregovora*); religija (*Dečji raj na Senjaku*); geografija (*Međunarodna klima*); pravo (*Tutorstvo političkog fakotra*); botanika (*Koreni karijerizma*); ratarstvo (*Žetva miliona*); boks (*Pravni nokaut*); astronomija (*Orbita nesvrstanosti*) itd.

Poslednjih godina u jeziku javnog informisanja uzima maha terminologistička metafora. To su *metaforski izrazi u kojima se analog (zamena za osnovni sinonim) uzima iz oblasti stručne i naučne terminologije*. Drugim rečima, *termini se metaforizuju*. Dobijaju se efektne metaforske sintagme sledećeg tipa: *ekonomska drama*; *cirkulacija robe*; *metastaza konflikta*; *osnovna ćelija društva*; *privredni kolaps*; *privredna depresija*; *samoupravni mehanizam*; *politička klima*; *politički barometar*; *carinska barijera*; *gramatika marksizma*; *druga runda pregovora*; *satelitske zemlje*; *obrazovna struktura*; *političke strukture*; *finansijska konstrukcija*; *diagnoza situacije*; *atmosfera poverenja*; *eksplozija obrazovanja*; *finansijska transfuzija*, *arhitekti nove politike*; *motor razvoja*; *privredni infarkt*; *politička prognoza*; *barometar raspoloženja*; *sondiranje javnog mnjenja*; *duhovna stenozna*; *predizborna groznica*; *orbita nesvrstanosti*; *torpedovanje inicijative*; *dozirani detant*; *kristalizacija problema*; *imperijalizam jezika književnosti* itd.

U navedenim primerima analog za metaforu nalazi se u naučno-stručnoj terminologiji. Dakle, sve su to primeri koji govore o *determino-*

logizaciji termina u okviru metaforske sintagme. Podsetimo se da je *termin* (lat. terminus) — jednoznačna reč ili sintagma koja se upotrebljava u nekoj naučnoj disciplini za tačno imenovanje predmeta, pojmova, pojava, procesa ili odnosa. *Termin* je element naučnog jezika. To je u najvećoj meri tačna oznaka. On, kao deo specijalne leksike, ne sme da sadrži u sebi (za razliku od ostalih reči) elemente emotivnog imenovanja ili višeznačnosti.

Bez poznavanja *terminologije* (kao skupa brojnih termina) čitalac se ne može snaći u određenom stručnom tekstu. Nova istraživanja, nova otkrića u pojedinim naukama, rađaju i nove termine.

Termin je oznaka za kategorijine pojmove. Taj pojam mora biti strogo omeđen datim terminom.

Valja naglasiti da je *termin maksimalno jednoznačna reč*, a da je *metafora — maksimalno višeznačna*. Čini se da ih je nemoguće spojiti. Međutim, u savremenom jeziku (novinarstva, publicistike, književne kritike, esejistike i sl) sve su češći upravo takvi spojevi. Polazeći, dakle, od poznatog termina iz određene struke ili naučne oblasti, tom terminu se putem metafore daju nove i šire smislaono-značenjske nijanse, ostvaruju se okazionalni i aktuelni stilski efekti u određenom kontekstu izražavanja, saopštavanja (komentar, izveštaj, reportaža, polemika, uvodnik) s temom iz privrede, politike, sporta, školstva itd. Recimo:

KLIMA, (POLITIČKA, PRIVREDNA,
MEĐUNARODNA...)

STRUKTURA (POLITIČKA, UPRAVLJAČKA,
OBRAZOVNA...)

KOLAPS (POLITIČKI, PRIVREDNI, MATE-
RIJALNI...).

S obzirom na sve veći obrazovni nivo recipijenata, na njihovu stručnu, naučnu, tehničku i tehnološku kulturu, koja je uslovljena i naučno-tehnološkom revolucijom našeg vremena — upotreba terminologističkih metafora u javnoj reči je sve veća u nas¹⁾ (i u svetu).

Kakva semantička pomeranja imamo u ovakvim terminologističkim metaforama? Kao sastavni deo metaforskog sklopa termin se despicijalizuje, determinologizuje, odnosno gubi ele-

¹⁾ Na primer: (*Nin*, 9. 9. 83): „surova atmosfera ratnog stanja“; „atmosfera bratstva i jedinstva“; „filmski barometar“; „duhovna i moralna klima“; „jak stabilizator političkih odnosa“; „repriza kubanske raketne krize“; „razmatranje napete srednoameričke scene“; „rađanje osnovne ćelije samoupravljanja“; „polarizovanje političke orijentacije“; „zaleđen intelektualni potencijal“.

mente maksimalno jednoznačne oznake kakvu je imao u svom naučno-stručnom kontekstu. Drugim rečima, metaforizacijom termin ponovo pridobija elemente višeznačnosti (polisemije), ali u isto vreme još zadržava u smanjenoj meri *sećanje* na objektivno, naučno kazivanje, pa se tako korisniku metaforski sročene informacije nameće utisak objektivnog označavanja. Dakle, imamo svojevrsnu lingvističku igru: metaforsko kazivanje, po svojoj suštini višeznačno (ekspresivno, emocionalno, poetsko), deluje prividno kao jednoznačno govorenje, dakle, objektivno, stručno, tačno, naučno. Stvara se znači, *moćan i atraktivan izraz, koji može podjednako delovati na um i srce korisnika poruke*. Stoga je terminologistička metafora i opasno sredstvo manipulacije putem jezika, jer se može podjednako upotrebiti i za afirmaciju i za negaciju date predmetnosti, a da pri tom deluje „objektivno”, „stručno”, „naučno”.

Putem TM stvara se *privid stručne (naučne) obaveštenosti*, odnosno stvara se privid tačne (jednoznačne) informacije, iako je reč o figurativnom, metaforskom izražavanju, koje je po prirodi višeznačno, ekspresivno, emocionalno, slikovito — dakle, manje ili više estetsko, pesničko kazivanje.

Ukoliko se takva metafora nađe u kontekstu ekspresivno-intelektualnog izražavanja ona ima svoju stilsku funkciju i njome se mogu ostvariti dobri stilistički efekti, posebno kada je reč o obrazovanim korisnicima javne poruke.

(Primeri iz savremene poezije: Đorđe Janjatić — *Soneti, metafizički*; Knj. reč, 10. 3. 86: „*Konjanik, u drugoj projekciji, „u polju percepcije snažan pokus”, „u misanscenu mijenja se i prijesto*”. Naslov pesme Nenada Bojića — „*Analitička elegija*”! Aleš Debeljak — „*osetljiv za geometriju materije*”, „*treba onemeti u dijagram pažnje*”; Ljubodrag Vesić — Knj. reč, 10. 2. 86: „*vibracije mojih pevanja*”, „*moj energetski plast*”, „*ta perfektna moć komunikacije*” itd.).

U kontekstu političko-privrednih informacija terminologistička metafora katkad može pridobiti funkciju manipulacije, odnosno iza nje se može sakriti nedovoljna obaveštenost, tendencija da se prikrije prava istina, te mogućnost nametanja recipijentima „legitimnosti neznanja” (npr. S. Letici — *Muke posle pobede, Duga*, 23. 3. 86). Drugim rečima, terminologističkom metaforizacijom postižu se slični rezultati kao i prilikom nepotrebne i preterane upotrebe stranih reči i izraza u pravom ili prenesenom značenju reči („hipertrofija propisa”, „degradacija samoupravljanja”, „privredni kolaps”, „dijagnostika samoupravnog mehanizma”, „uklapanje u političku klimu”, „epicentar privrede”, „artikulacija političkih interesa” itd.).

Recimo u izrazu „samoupravni mehanizam” — termin „mehanizam” ne znači više neko tehničko ustrojstvo koje izvršava određenu, planiranu radnju s određenim ciljem, već podseća (asocira, upućuje) na slična ustrojstva (organizaciju, strukturu, udruživanje) u samoupravnom sistemu, odnosno označava (sada — figurativno) određenu unutrašnju organizaciju svih činilaca samoupravnog sistema u nas. Suštinski uzev, sintagma metaforskog tipa „samoupravni mehanizam” može se raščlaniti na dva elementa analogije, poređenja: kao što funkcioniše određena mašina (mehanizam) s određenim ciljem, tako funkcioniše i samoupravljanje sa svim svojim elementima, koji ga čine društveno-političkim sistemom u našoj zemlji. Dakle, metaforskim postupkom ostvaruje se analogija, takozvano skraćeno poređenje, pri čemu se društveni sistem samoupravljanja (*nov* sistem, *nova* predmetnost) poređi s jednim sistemom (mehanizam) koji je star, koji je svuda na neki način u upotrebi i koji je široko poznat članovima naše jezičke zajednice.

Metaforska sintagma „samoupravni mehanizam” u većini slučajeva (u zavisnosti od šireg konteksta) ima *afirmativnu* funkciju — tj. želi se reći da samoupravljanje deluje kao mehanizam, odnosno, i poređenjem rečeno, narodski — „radi kao sat”. Međutim, ukoliko se ova sintagma nađe u napisu kritičkog karaktera, gde se pominju ocene da je „samoupravljanje zatajilo”, „nije reagovalo”, „demobilisane samoupravne strukture”, te da „mehanizam ne funkcioniše”, onda ova (metaforska) sintagma poprima vrlo negativnu smisaonu nijansu, odnosno počinje delovati kao smela hiperbola i kao takva izaziva neželjena (asocijativna) pitanja: kakav je to mehanizam koji ne funkcioniše, kakav je to mehanizam koji često „zataji” i slično. Drugim rečima, ovaj i drugi slični primeri govore da metafora može delovati pozitivno i afirmativno, ali može i — negativno ili u — neželjenom pravcu. To su, uostalom, poznate vrline i slabosti metaforskog izražavanja. Stoga se mora biti obazriv u njihovoj upotrebi. Ne polaziti uvek samo od njihove „mode”, „atraktivnosti”, od „pojačane upotrebe u svetu” (terminološke metafore su poznate u svetu), već uvek treba voditi računa o njihovoj konkretnoj funkciji u datoj vrsti novinarskog izražavanja i konkretnom društvenom kontekstu.

Uzmimo drugi primer. Često čitamo kako „*treba suziti front neprijateljskog delovanja*”. Reč je o metaforizaciji vojnog termina. Kao vojni termin *front* označava „čelnu stranu borbene poretka jedinice”, „određeni prostor prema neprijatelju na kome se izvode borbena dejstva”, „front je naziv za krupne sastave u borbi” (recimo: „solunski front”, „sremski front”, „treći ukrajinski front” — jačina snaga od neko-

lika armija!), „borbeni stroj puka načelno iznosi 4000 metara” (Enciklopedijski leksikon — Osnovi narodne odbrane, Bgd. 1969).

U jednom kontekstu opšteg (neodređenog) kazivanja mnoge stvari ostaju nejasne, a poneke mogu i zbuniti čitaoca. Dakle, ako je neprijateljsko delovanje izraženo (ocenjeno, vrednovano) preko metafore „front”, onda čitalac to delovanje prihvata kao veliko bez obzira na potencijalnu želju komunikatora. Iz toga se rađaju mnoga pitanja: koje snage čine taj „front”, koje prostore on obuhvata, ko njime komanduje itd? Dalje, ako se cilj borbe progresivnih snaga svodi na „suziti front”, onda se pojavljuju nova neželjena pitanja: da li to znači da je potrebna samo delimična borbena operacija za njegovo „sužavanje” (svođenje na manju meru!) ili je u pitanju borba za „probijanje”, odnosno „razbijanje” pomenutog „fronta”? Drugim rečima, u takvim i sličnim situacijama poželjnije je, svrsishodnije govoriti (pisati) jasno i tačno, što će reći bez metaforizacije koja vodi zataškavanju i zamaglivanju osnovnog pitanja.

U kojoj meri jedna metafora ovog tipa može izazvati neželjene efekte govori i deo rasprave o iseljavanju sa Kosova (prema izveštaju *Politike*, 26. 6. 85): Reklo bi se da će jučerašnja rasprava u Skupštini SR Srbije ostati upamćena i po mnogobrojnim zahtevima za promenu onih odredbi Ustava koje predstavljaju prepreku za sređivanje situacije na Kosovu. U jednom su svi delegati Skupštine SR Srbije juče bili složni. „Dosta je više priče o tome da treba suziti prostor za delovanje neprijatelja. Prostor za iredentu nije ni fakultet, ni fabrička hala, niti ulica. Jedini prostor za iredentu je zatvor”, najbolje je to iskazao Radomir Vićentijević.

Neodgovarajuća metaforizacija kritikovana je na sednici CK Saveza komunista Jugoslavije koja je bila posvećena Zadacima SKJ u ostvarivanju društvene uloge mlade generacije: (*Politika*, 29. 3. 86, s. 5) *Juriš*. U stavovima CK za ovu sednicu piše da mlada generacija ima pravo, u okviru ukupnog napora SK na samoupravnom kursu, i na *svoj juriš na nebo*. Kao komunista i mlad čovek, više sam za juriš na čvrsto tlo, da najpre prohodamo, potrdimo pa tek onda da poletimo, rekao je Ljubiša Marinković.

(Napomena: Jedno dublje interdisciplinarno istraživanje (lingvističko, sociološko, pravno, politološko, psihologijsko) moglo bi nam odgovoriti i na pitanje da li terminologističkih metafora ima i u našim ustavima i sistemskim zakonima? Jer šta drugo reći za neke „terminologističke” oznake u zakonskim tekstovima, ako one ne pokrivaju u društvu konkretnu stvar-

nost? Neke takve predmetnosti ekonomisti nazivaju „političkim utopijama“! Iz ovih razloga su neki teoretičari nazvali Bibliju *Velikom metaforom!*)

Nesumnjiva je činjenica da je novinar u prvim redovima jezičke delatnosti. Iz toga proističu uspesi i promašaji. (I ova mala analiza treba da podseti bar istraživače SMK da je jezik bitna komponenta sistema javnog informisanja, te da stoga ne sme biti zapostavljena u naučnim istraživanjima naše javne reči).

